

wonder tot stand wist te brengen, en dat terwijl het hele westelijke deel van Stalins Rusland in 1941 in Duitse handen viel. Geen van de andere belligerenten bereikte echter het productiviteitsniveau van de Amerikanen (p. 203). Nazi-Duitsland slaagde er weliswaar ook in zijn *output* in 1944 te verdrievoudigen, maar toen was de oorlog al lang en breed verloren.

De Amerikanen produceerden ongeveer de helft van al het oorlogsmaterieel dat tijdens de Tweede Wereldoorlog werd vervaardigd. Gecombineerd met de al even indrukwekkende productieaantallen in de Sovjet-Unie en in iets mindere mate Groot-Brittannië, gaf dit de geallieerden een beslissend voordeel ten opzichte van Duitsland, Japan en Italië. Hyde beschrijft helder wat daarin de rol was van de Amerikaanse automobiellindustrie en levert daarmee een mooi boek af. Wel is hij soms wat al te triomfalistisch en pro-Amerikaans in zijn analyse en sluipen er hier en daar foutjes in zijn betoog. De Duitsers vielen de Sovjet-Unie niet aan in 1940 maar in juni 1941 (p. 137); eerstgenoemden schakelden niet 'al' in februari 1942, maar *pas* in februari 1943 over op een volledige mobilisering van de economie voor de oorlogvoering (p. 203). Dat op zichzelf is al een verklaring voor het feit dat de Duitsers het conflict uiteindelijk verloren: zij hadden toen al een beslissende productieachterstand opgelopen op de geallieerden.

Martijn Lak

Universiteit Leiden / De Haagse Hogeschool

Jeff Fynn-Paul (ed.), *War, entrepreneurs and the state in Europe and the Mediterranean, 1300-1800* (Leiden/Boston: Brill, 2014), XII + 356 p., ISBN 978-90-04-24364-4 (hardback)

De historiografie over de band tussen oorlog en staatsvorming in de vroegmoderne periode heeft een belangrijke nieuwe bijdrage gekregen met deze bundel. Historici die in dit veld werken zijn op zoek naar een nieuwe benadering van dit thema. David Parrott had hiertoe in 2012 al een aanzet gegeven met zijn monografie *The business of war* en de bijdragen in deze bundel, waaronder een van Parrott zelf, bouwen hierop voort. Parrott's centrale these betref de effectiviteit van de zogeheten militaire entrepreneurs. Zij waren het die de vroegmoderne overheden de middelen verschafte om oorlog te voeren door hen geld, troepen, voorraden, wapens, uitrusting en uniformen te leveren. Oudere theorieën – zoals die van Charles Tilly – over de gedurige, onontkoombare groei van de staatsmacht, hebben daarmee afgedaan. De auteurs van de inleiding – naast Fynn-Paul zijn dat Marjolein 't Hart en Griet Vermeesch – duiden Tilly's werk als te teleologisch en eurocentrisch. Traditionele ideeën over 'publiek' en 'privé' en de invloedssfeer van

'de staat' in de vroegmoderne periode zijn volgens hen te simplistisch. Fynn-Paul, 't Hart en Vermeesch geven een nieuw analytisch kader voor het debat met als centrale vraag: hoe gingen staten om met de markt die hen de middelen verschafte om oorlog te voeren? Dit is de rode draad tussen de bijdragen in deze bundel. Staten hadden drie opties. Ze konden de markt ondermijnen, ze konden ermee samenwerken of ze konden de markt onder de paraplu van de staat brengen. Dit geeft ruimte voor een meer flexibele, minder teleologische benadering van de staatsmacht. Staten konden bijvoorbeeld voor verschillende benaderingen op verschillende momenten kiezen.

Hoewel de titel de periode 1300-1800 bevat, omvat de bundel, buiten twee artikelen over de veertiende eeuw, uitsluitend bijdragen over de vroegmoderne periode. Hierbinnen ligt de nadruk op de zeventiende en achttiende eeuw. De zestiende eeuw komt eigenlijk geheel niet aan de orde. Qua onderwerp is de logistiek belangrijk. De groeiende legers hadden grote hoeveelheden voorraden nodig, waarvoor overheden entrepreneurs inschakelden; zelf hadden ze eenvoudigweg niet de mankracht, middelen en kennis om het te doen. De entrepreneurs waren efficiënter, maar Thomas Goossens voor de achttiende-eeuwse Zuidelijke Nederlanden en Rafael Torres Sánchez voor het achttiende-eeuwse Spanje, laten ook zien dat zij een machtspositie verwierven die zij wisten uit te buiten. Guy Rowlands laat in zijn bijdrage over de schatmeesters van de Franse elitetroepen onder Lodewijk XIV zien dat de overheidscontrole zwak was en dat zelfverrijking veel voorkwam. De andere belangrijke groep militaire entrepreneurs, diegenen die de troepen leverden, komt slechts in twee artikelen aan de orde. David Parrott kijkt naar de Dertigjarige Oorlog en Stephen Conway naar het Britse leger in de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog. Een tweetal artikelen over het Osmaanse rijk verschaft een contrast met Europa en plaatst kanttekeningen bij het normatieve karakter van de Europese praktijk. Rhoads Murphey's bijdrage gaat echter slechts zijdelings over militaire entrepreneurs en vooral over de motivatie van Osmaanse soldaten.

Door het gebruik van het concept 'militaire entrepreneur' ligt de nadruk sterk op de overeenkomsten tussen vogels van zeer divers pluimage. Voor de verschillen is er minder ruimte. Bestond er geen wezenlijk verschil tussen de meest adellijke leveranciers van troepen en de kooplui die de voorraden leverden? En welke verschillen bestonden er tussen de veertiende-eeuwse militaire entrepreneurs en die uit de achttiende eeuw? De militaire entrepreneur komt verder naar voren als een homo economicus, vooral gemotiveerd door financieel gewin. De meeste auteurs laten wel zien dat de winst uit meer bestond (prestige, privileges, adellijke titels), maar noemen dit meest slechts zijdelings. Parrott is hier een uitzondering. Waren deze zaken destijds werkelijk minder belangrijk dan geld? Dat kon wel eens een te moderne veronderstelling zijn. Maar al met al is deze bundel een

waardevolle bijdrage in het onderzoeksveld oorlog en staatsvorming, die veel nieuwe vragen opwerpt en ruim aanknopingspunten biedt voor verder onderzoek.

Erik Swart

Universiteit Utrecht

Mathieu Segers, *Waagstuk Europa. Nederland en de grote Europese vraagstukken van vandaag*. (Amsterdam: Prometheus/Bert Bakker, 2014), 205 p., ISBN: 978-90-3514-150-6

Europa, dat is trekken en duwen

Waarom voelt Nederland, ooit een drijvende kracht achter het integratieproject, vandaag minder affectie voor Europa? Waarom daalt de opkomst voor de Europese verkiezingen keer na keer? Wat heeft Europese integratie ons gebracht en wat is het ons allemaal nog waard? Mathieu Segers bijt zich in *Waagstuk Europa* vast in een reeks boeiende vragen, die geen eenduidige antwoorden kennen. Maar ze nodigen wel uit om op zoek te gaan naar bredere dynamieken die schuilgaan achter momentopnames.

De auteur duidt en interpreteert wat achter ons ligt, om vervolgens een blik op vandaag en op de toekomst te werpen. Hij doet dat op een verhalende manier en zijn boek leest bij momenten als een roman. Dat maakt de inhoud echter niet minder stevig. Anekdoten over voetbalsupporters haken naadloos in op wat Jürgen Habermas denkt over de Europese democratie. Hij werkt steeds toe naar een punt, dat meestal een spanning blootlegt tussen perceptie en feitelijkheden.

Segers is verbonden aan het departement Geschiedenis van de Universiteit Utrecht, waar hij zich specialiseert in Europese integratie. Zijn analyses grijpen steeds terug naar de wortels van de huidige Europavraagstukken. Met zijn vorige boek, *Reis naar het continent. Nederland en de Europese integratie, 1950 tot heden* (Amsterdam: Bert Bakker), haalde hij de prinsjesboekenprijs binnen voor het beste politieke boek van 2013. In *Waagstuk Europa* gidst hij zijn lezer opnieuw langs enkele passages van de integratiegeschiedenis. Hij komt daarbij altijd terug op de eurocrisis en probeert te verklaren waarom die crisis finaal is aangepakt zoals ze is aangepakt. Daarbij maakt hij de hele tijd sprongen in de tijd en legt hij verbanden die op het eerste gezicht niet zo vanzelfsprekend zijn.

De Europese verkiezingen van 2014 grijpt Segers aan als vertrekpunt. Het waren verkiezingen zonder ziel en dat vindt hij niet verwonderlijk. In de argumentatie die volgt, graaft hij terug naar de eerste verdragen. Die reppen met geen woord over democratie. Ze benadrukten de lotsverbondenheid van de lidstaten. In de beginjaren draaide Europa rond rationele beleidsvorming, schaalvergroting en